

***Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. Marek Derwich, t. 1–4, Wrocław 2014**

W październiku 2010 r., w dwusetną rocznicę wydania przez króla Prus Fryderyka Wilhelma III edyktu sekularyzacyjnego, została zorganizowana we Wrocławiu międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona pruskim kasatom klasztorów na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie¹. Efektem tego spotkania jest, długo oczekiwana, czterotomowa publikacja. Na jej ostateczny kształt wydawniczy wpłynęły późniejsze wydarzenia, związane z podjęciem szerszych badań tej problematyki w ramach projektu naukowego *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*². Z uwagi na tematykę wystąpień, wykraczającą znacznie poza wydarzenia na Śląsku, publikacja zyskała nowy tytuł, różny od tego, pod którym zwołano konferencję. W trakcie obrad ogłoszono 92 referaty, natomiast publikacja zawiera 76 artykułów, z czego 70 to wystąpienia konferencyjne, a 6 powstało w ramach wspomnianego projektu i zostało dołączonych przez Redaktora, jako ważne uzupełnienie pozostałych tekstów.

Tom pierwszy, zatytułowany *Geneza. Kasaty na ziemiach zaboru austriackiego i rosyjskiego*, zawiera 24 artykuły. Zostały one zgrupowane w kilku blokach tematycznych: geneza, kasaty józefińskie w Czechach i na Śląsku Cieszyńskim oraz na ziemiach zaboru austriackiego; kasaty w Rosji i na ziemiach zaboru rosyjskiego (tu wyszczególniono kasaty w Rosji w 1764 r., kasaty na tzw. ziemiach zabranych oraz w Królestwie Polskim).

W tomie drugim, zatytułowanym *Kasaty na Śląsku Pruskim i na ziemiach zaboru pruskiego* znalazły się 24 teksty. Omawiają one następujące zagadnienia: kasatę z 1810 r. na Śląsku Pruskim i we Wrocławiu oraz kasaty w Wielkim Księstwie Poznańskim i w Prusach Zachodnich.

Tom trzeci nosi tytuł *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*. Zawiera on 28 artykułów skupionych na analizie źródeł archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych oraz skutków kasat z XVIII i XIX w., a także kasat z lat 1954–1956.

W ostatnim, czwartym tomie, zatytułowanym *Dokumentacja*, znalazły się ilustracje do kilkunastu artykułów zamieszczonych w poprzednich tomach. Ponadto zestawiono w nim bibliografię do całości publikacji, wykaz skrótów bibliograficznych oraz indeksy — osób i nazw geograficznych, również do całego wydawnictwa. Opracowanie zamyka informacja o autorach tekstów i spis treści tomów 1–4.

¹ Zob. M. Końska, *Międzynarodowa konferencja naukowa. Pruskie kasaty klasztorne na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*. Wrocław 18–21 listopada 2010, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 17, 2010, s. 275–276.

² M. Derwich, *Wprowadzenie: od konferencji do projektu badawczego* [w:] *Kasaty...*, t. 1, s. 9–12.

Pierwsze trzy tomy są zaopatrzone w indeksy osobowe i geograficzne dla każdego z nich, informację o autorach zamieszczających w nich swe teksty oraz spisy treści — zarówno danego tomu, jak i całości wydawnictwa. Przyjęcie takiej formuły sprawiło, że poszczególne tomy mogą być traktowane jako odrębne publikacje o określonej problematyce, z drugiej zaś strony tworzą wydawnictwo kompleksowo ujmujące zagadnienie kasat w różnych okresach historycznych i obszarach geograficznych.

Nie sposób omówić wszystkich zamieszczonych w nim tekstów³, wobec czego wybrałam artykuły z działu *Źródła archiwalne*, a z innych działów te, które przygotowali archiwiści.

Ondřej Bast z Archiwum Miejskiego w Pradze (Czechy) w artykule *Das Schicksal und weitere Tätigkeit der Geistlichen aus den aufgehobenen Klöstern in Böhmischen Ländern*⁴ omówił losy zakonnic i zakonników z klasztorów skasowanych w wyniku reform przeprowadzonych za panowania cesarza Józefa II (1780–1790). Bazą źródłową ustaleń były archiwalia przechowywane w Archiwum Narodowym w Pradze. Z kolei Karel Müller i Petr Tesař z Archiwum Ziemskiego w Opawie (Czechy), przygotowali informację *Rušení klášterů v Rakouském Slezsku za josefínských reform ve světle pramenů Zemského archivu v Opavě (Kasaty klasztorne na Śląsku austriackim w okresie reform józefińskich w świetle źródeł przechowywanych w Archiwum Ziemi Opawie)*⁵. Oprócz dokumentów z macierzystego archiwum autorzy wskazali źródła przechowywane w innych archiwach prowincjonalnych z obszaru czeskiego Śląska.

Gregor Ploch z Archidiecezji Wiedeńskiej (Austria) przygotował, w formie zestawień tabelarycznych, informację o materiałach dotyczących kasat w zbiorach Austriackiego Archiwum Państwowego, zatytułowaną *Zespół nr 102, <Klöster und Stifte: Galizien>, w Allgemeines Verwaltungsarchiv oraz wybrane inne archiwalia dotyczące klasztorów i zakonów w Galicji w zbiorach Österreichisches Staatsarchiv*⁶. Zestawienia obejmują opisy 127 jednostek archiwalnych zawierających dokumentację dotyczącą klasztorów i kasat oraz alfabetyczny wykaz miejscowości, w których znajdowały się klasztory wraz z sygnaturami akt, które ich dotyczą. W zbliżonej formie Anna Zajchowska (Instytut Filologii Klasycznej i Kulturoznawstwa UKSW w Warszawie) przygotowała *Inwentarz archiwaliów dotyczących kasat w zespołach <Rząd Gubernialny Radomski I> w Archiwum Państwowym w Radomiu oraz <Rząd Gubernialny Radomski> w Archiwum Państwowym w Kielcach*⁷. Opisy ponad stu jednostek archiwalnych z obu zespołów zostały przedstawione tabelarycznie, również w porządku alfabetycznym.

Olga Miriam Przybyłowicz (Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie) w artykule *Archiwalia żeńskich klasztorów diecezji krakowskiej, które w wyniku kasat trafiły do Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy*

³ Spisy treści poszczególnych tomów i wstępy redaktora Marka Derwicha opublikowano na stronie <www.kasaty.pl> w dziale: Publikacje z udziałem projektu (dostęp: 2016-05-22).

⁴ *Kasaty...*, t. 1, s. 121–130.

⁵ Tamże, s. 131–137.

⁶ *Kasaty...*, t. 3, s. 17–46; opracowanie powstało w ramach wspomnianego projektu badawczego dotyczącego dziedzictwa kulturowego po skasowanych klasztorach.

⁷ *Kasaty...*, t. 3, s. 61–71; zob. przypis 6.

we Lwowie⁸ przedstawiła wyniki kwerendy archiwalnej przeprowadzonej w tym archiwum. Z kilku wskazanych zespołów, w których znajdują się dokumenty proveniencji klasztornej autorka szczegółowo omówiła akta 6 klasztorów żeńskich z terenu diecezji krakowskiej, przechowywane w zespole nr 140, pod nazwą „Zbiór akt dotyczących klasztorów katolickich, kościołów i pojedynczych parafii na terenach Polski, Ukrainy, Białorusi i Litwy”.

Informację na temat źródeł do kasat klasztornych przechowywanych w zespołach Archiwum Głównego Akt Dawnych⁹ opracowała Małgorzata Koška (AGAD), a źródła znajdujące się w zasobie Archiwum Narodowego w Krakowie omówiła Aldona Warzecha (AN w Krakowie)¹⁰. Szczegółową analizę dokumentacji jednego krakowskiego klasztoru przedstawiła Magdalena Marosz (AN w Krakowie) w tekście *Akta klasztoru przy kościele św. Katarzyny w Krakowie jako źródło do dziejów klasztorów augustianów-eremitów i ich kasaty*¹¹. Punktem wyjściowym opracowania był wydany drukiem katalog archiwum augustianów krakowskich zawierający informacje o ponad 20 klasztorach tego zgromadzenia¹².

*Uwagi o losach archiwaliów małopolskiej grupy opactw cysterskich po kasacie w 1819 r.*¹³ opublikował Maciej Zdanek (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie). Autor prześledził pokasacyjne losy mienia klasztorów cysterskich w Łądzie, Jędrzejowie, Sulejowie, Koprzywnicy i Wąchocku. Uwagę skupił na archiwach i księgozbiorach klasztornych, wskazał miejsca obecnego przechowywania rozproszonych dokumentów i książek, a w przypadku dóbr utraconych, omówił je na podstawie dostępnej literatury. Z kolei Waclaw Gojniczek (Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) zbadał *Losy archiwaliów z cieszyńskiej rezydencji jezuitów po kasacie zakonu*¹⁴. Fragmenty tego archiwum znajdują się w Książnicy Cieszyńskiej, cieszyńskim Oddziale Archiwum Państwowego w Katowicach oraz Archiwum Ziemskim w Opawie (Czechy).

Na podstawie opublikowanych, a niezachowanych akt przedwojennego Archiwum Oświecenia Publicznego i materiałów znajdujących się obecnie w AGAD Małgorzata Koška w artykule *Losy księgozbiorów klasztornych po kasacie 1819 r. Misja Samuela Bogumiła Lindego*¹⁵ omówiła włączanie bibliotek klasztornych do zbiorów Biblioteki Publicznej w Warszawie. Tematyce bibliotecznej poświęcony jest również tekst Bożeny Kumor-Gomułki (AP we Wrocławiu) *Wrocławskie księgozbiory kościelne w projekcie Śląskiej Biblioteki Centralnej — dlaczego tak, dlaczego nie. Kształtowanie idei zorganizowania zjednoczonej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu w okresie przed- i posekularyzacyjnym*¹⁶. Bazę źródłową rozważań stanowiły dokumenty pochodzące z zasobu Archiwum Państwowego we Wrocławiu oraz dziewiętnastowieczne opracowania niemieckie.

⁸ Tamże, s. 47–59.

⁹ Tamże, s. 73–88.

¹⁰ Tamże, s. 89–102.

¹¹ Tamże, s. 103–111.

¹² Zob. W. Kolak, *Katalog Archiwum OO. Augustianów w Krakowie 1299–1950*, Kraków 1996.

¹³ *Kasaty...*, t. 3, s. 113–126.

¹⁴ Tamże, s. 127–133.

¹⁵ Tamże, s. 161–172.

¹⁶ Tamże, s. 229–243.

Należy podkreślić, że większość tekstów odzwierciedla stan wiedzy na temat kasat klasztornych na rok 2010. Obecnie wiele podnoszonych wówczas problemów objętych zostało dalszymi badaniami, których wyniki są lub będą opublikowane w serii wydawniczej *Dziedzictwo Kulturowe po Skasowanych Klasztorach*¹⁷.

Małgorzata Kośka
(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

¹⁷ Cztery wydane dotąd tomy są dostępne on-line wraz z informacją na temat planów wydawniczych, zob. <www.kasaty.pl/publikacje/seria-wydawnicza/> (dostęp: 2016-05-22).